

ΝΙΚΟΣ Σ. ΚΑΝΕΛΛΟΠΟΥΛΟΣ
ΝΙΚΟΣ Φ. ΤΟΜΠΡΟΣ

Η ΤΡΑΓΙΚΗ ΙΣΤΟΡΙΑ

ΤΩΝ ΕΛΛΗΝΩΝ

ΑΙΧΜΑΛΩΤΩΝ

ΣΤΗ ΜΙΚΡΑ ΑΣΙΑ

1919-1924

ΔΙΕΘΝΕΣ ΑΝΘΡΩΠΙΣΤΙΚΟ ΔΙΚΑΙΟ ΚΑΙ ΑΙΧΜΑΛΩΤΟΙ ΠΟΛΕΜΟΥ

Ο όρος «αιχμάλωτος πολέμου» (*prisoner of war, prisonnier de guerre, Kriegsgefangener, savaş esiri*) αναφέρεται σε όποιον αξιωματικό ή οπλίτη συλλαμβάνεται κατά τη διάρκεια μιας πολεμικής αναμέτρησης από τον αντίπαλό του ή παραδίδεται σε αυτόν και τίθεται πλέον υπό την εξουσία του.³⁴ Από στρατηγικής άποψης, η αιχμαλωσία αποβλέπει στο να στερήσει μαχητές από το εχθρικό στράτευμα και ως εκ τούτου να το εξασθενίσει αριθμητικά.³⁵ Αλληλένδετο με τα προαναφερθέντα, καθώς προστατεύει τους αιχμαλώτους πολέμου όταν αυτοί συλλαμβάνονται ή παραδίδονται, είναι το «Διεθνές Ανθρωπιστικό Δίκαιο εφαρμοζόμενο σε ένοπλες συγκρούσεις», το οποίο προσδιόρισε η Διεθνής Επιτροπή του Ερυθρού Σταυρού ως σύνολο κανόνων που αποσκοπεί στο να επιλύσει προβλήματα τα οποία προκύπτουν σε διεθνείς και μη ένοπλες συμμορφικές. Το εν λόγω δίκαιο –ως τμήμα του διεθνούς δημοσίου δικαίου– αποτελείται από ένα σύνολο συμβατικών ή εθιμικών κανόνων οι οποίοι έχουν ως σκοπό αφενός να επιλύουν προβλήματα ανθρωπιστικού ενδιαφέροντος που

34. Γ. Καραβίτης, «Στρατιωτική ποινική νομοθεσία», *Μεγάλη Στρατιωτική και Ναυτική Εγκυκλοπαίδεια*, τόμ. Α', Αθήνα 1929, σ. 463-464. Υ. Dinsteine, "Prisoners of war", *Encyclopedia of Public International Law*, τόμ. Γ', Elsevier, Άμστερνταμ 1997, σ. 1109-1114. *Department of Defense Dictionary of Military and Associated Term*, 12 April 2001 (As Amended Through 23 January 2002), Joint Publication 1-02, σ. 347-348. https://irp.fas.org/doddir/dod/jp1_02.pdf (24.6.2024). Βλ. επίσης Γ. Μπαμπινιώτης, *Λεξικό της Νέας Ελληνικής Γλώσσας*, Κέντρο Λεξικολογίας Ε.Π.Ε., Αθήνα 2002, σ. 96.

35. Ν. Κλαδάς, «Αιχμάλωτος», *Μεγάλη Ελληνική Εγκυκλοπαίδεια Παύλου Δρανδάκη*, τόμ. Β', Εκδοτικός Οργανισμός «Ο Φοίνιξ» ΕΠΕ, Αθήνα χ.χ., σ. 926. Πρόκειται για λήμμα που συνέταξε ο υποστράτηγος Νικόλαος Κλαδάς, ο οποίος συμμετείχε στη Μικρασιατική Εκστρατεία και συνελήφθη αιχμάλωτος. Ωστόσο, ο συγγραφέας του λήμματος δεν αναφέρει σε αυτό τίποτα σχετικό με την προσωπική του περιπέτεια στα τουρκικά στρατόπεδα αιχμαλώτων της Μ. Ασίας.

δημιουργούνται στις πολεμικές συγκρούσεις και αφετέρου να περιορίζουν –για ανθρωπιστικούς λόγους– τις πολεμικές μεθόδους και τα μέσα που χρησιμοποιούν τα εμπλεκόμενα μέρη στις πολεμικές συγκρούσεις μεταξύ τους.³⁶

Παράλληλα το διεθνές ανθρωπιστικό δίκαιο, που ξεκινά να ισχύει με την έναρξη μιας ένοπλης πολεμικής αναμέτρησης στην οποία συμμετέχουν νόμιμες ένοπλες δυνάμεις, προστατεύει τόσο αμάχους όσο και αιχμαλώτους πολέμου χωρίς καμία διάκριση (π.χ. εθνική, θρησκευτική, φυλετική κ.λπ.), καθώς και τις περιουσίες τους, οι οποίες επηρεάζονται ή δύνανται να επηρεαστούν από τις πολεμικές συγκρούσεις.³⁷ Το ανθρωπιστικό δίκαιο διαθέτει –σύμφωνα με τον Κώστα Χατζηκωνσταντίνου, ομότιμο καθηγητή Διεθνούς Δημοσίου Δικαίου στο ΑΠΘ– δύο κλάδους, ασχέτως αν αυτοί επικαλύπτονται πολύ συχνά μεταξύ τους και γι' αυτό δεν μπορούν εύκολα να διακριθούν. Ο πρώτος σχετίζεται με το *Δίκαιο της Γενεύης*, το οποίο «προσπαθεί να διαφυλάξει το στρατιωτικό προσωπικό που δεν λαμβάνει πλέον μέρος στη μάχη και τα άτομα που δεν αναμειγνύονται ενεργά στις εχθροπραξίες, ειδικότερα τους αμάχους». Ο δεύτερος κλάδος, το *Δίκαιο της Χάγης*, «θέτει κανόνες για τα δικαιώματα και τις υποχρεώσεις των εμπολέμων στη διεξαγωγή των πολεμικών επιχειρήσεων και περιορίζει τα μέσα βλάβης των αντιπάλων».³⁸

Όσοι τελούν, λοιπόν, υπό την προστασία του διεθνούς ανθρωπιστικού δικαίου εκλαμβάνονται ως πρόσωπα που δεν μπορούν να αποτελέσουν στόχους πολεμικής επίθεσης. Πόσο μάλλον όταν αυτά βρίσκονται υπό την κυριαρχία του αντιπάλου. Είναι δηλαδή αιχμάλωτοί του. Συνεπώς, ο σεβασμός

36. Κ. Χατζηκωνσταντίνου, *Προσεγγίσεις στο Διεθνές Ανθρωπιστικό Δίκαιο*, εκδόσεις Ι. Σιδέρης, Αθήνα 2009, σ. 25, όπου και η σχετική βιβλιογραφία.

37. Κ. Χατζηκωνσταντίνου, *Προσεγγίσεις...*, ό.π., σ. 25, 26. Ουρ. Φωτοπούλου, *Έλληνες στρατιωτικοί αιχμάλωτοι...*, ό.π., σ. 4, 5.

38. Σύμφωνα με τον Κ. Χατζηκωνσταντίνου «Οι δύο αυτοί κλάδοι δεν διακρίνονται πλήρως μεταξύ τους, συχνά επικαλύπτονται και, με την υιοθέτηση των Πρόσθετων Πρωτοκόλλων του 1977, η διάκριση των δύο κλάδων απέκτησε ιστορική σημασία και έχει διδακτική μόνο αξία». Κ. Χατζηκωνσταντίνου, *Προσεγγίσεις...*, ό.π., σ. 26. Βλ. επίσης J. Stone, *Legal Controls of international Conflict. A Treatise on the Dynamics of Disputes- and War-law*, Maitland Publications, Σίδνεϊ 1954. Κ. Ipsen, "International Law Preventing Armed Conflicts and International Law of Armed Conflict – A Combined Functional Approach", στο C. Swinarski (εκδ.), *Studies and Essays on International Humanitarian Law and Red Cross Principles in Honour of Jean Pictet*, Nijhoff, 1984, σ. 349. Al. Kramer, *Dynamic of destruction...*, ό.π., σ. 25.

των αξιωματικών και των στρατιωτών που αιχμαλωτίστηκαν από τον εχθρό σε μια πολεμική αναμέτρηση και η προστασία της ζωής τους κατά τη διάρκεια της αιχμαλωσίας τους αποτέλεσαν –από τα μέσα του 19ου αιώνα και έπειτα– στοιχεία που ενσωματώθηκαν στο θεσμοθετημένο ανθρωπιστικό δίκαιο της εποχής. Θεωρήθηκε τότε αναγκαίο να οργανωθεί ένα νομικό πλαίσιο υπέρ των αιχμαλώτων, αφού η έννομη διεθνής κοινότητα θεωρούσε ότι ο αιχμάλωτος –και συνάμα άοπλος– στρατιώτης από τη στιγμή που συνελήφθη δεν αποτελούσε κίνδυνο, αλλά αντίθετα έχρηζε φροντίδας, επειδή βρισκόταν πλέον υπό την κυριαρχία του αντιπάλου του. Έκτοτε προέκυψε μια σειρά από νομικά κείμενα, όπως η Συνθήκη της Γενεύης (1864), η Διακήρυξη της Πετρούπολης (1868), η Διάσκεψη των Βρυξελλών (1874), η Δ' Σύμβαση της Χάγης (1899, 1907), η Σύμβαση της Γενεύης (1906), οι οποίες –σε θεωρητικό τουλάχιστον επίπεδο– προστάτευαν τους αιχμαλώτους πολέμου.³⁹ Ουσιαστικά, πάντως, το ζήτημα των αιχμαλώτων πολέμου απασχόλησε τη διεθνή κοινότητα από τη Διάσκεψη των Βρυξελλών (1874) και έπειτα, ενώ τα δώδεκα άρθρα που προέκυψαν από τη διακήρυξη της διάσκεψης αποτέλεσαν τη βάση για να διαμορφωθούν οι κανονισμοί της Χάγης (1899, 1907).⁴⁰ Τα προαναφερθέντα νομικά κείμενα –και κυρίως αυτό του 1899– είχαν γίνει αποδεκτά από την τουρκική και την ελληνική πλευρά τη χρονική περίοδο που εξετάζει η ανά χείρας μελέτη (1919-1924), και ως εκ τούτου θα διερευνηθεί κατά πόσο εφαρμόστηκαν οι διατάξεις τους στην περίπτωση των Ελλήνων αιχμαλώτων πολέμου.⁴¹

39. Ενδεικτικά βλ. Γ. Καραβίτης, «Στρατιωτική ποινική νομοθεσία», ό.π., σ. 463-464. D. J. Bettez, "Unfulfilled Initiative: Disarmament Negotiations and the Hague Peace Conferences of 1899 and 1907", *RUSI Journal: Royal United Services Institute for Defence Studies*, 133 (Ιούνιος 1988), σ. 57-62. St. Barcroft, "The Hague Peace Conference of 1899", *Irish Studies in International Affairs* 3 (1989) σ. 55-68. I. V. Hull, *A Scrap of Paper: Breaking and Making International Law during the Great War*, Cornell University Press, Ίθακα, Νέα Υόρκη, Λονδίνο 2014. Σχετικά με τα κείμενα των συμβάσεων βλ. <https://ihl-databases.icrc.org/en/ihl-treaties/hague-convention-ii-1899?activeTab=undefined> (16.12.2023). <https://ihl-databases.icrc.org/en/ihl-treaties/hague-convention-iv-1907?activeTab=undefined> (16.12.2023).

40. Κ. Χατζηκωνσταντίνου, *Προσεγγίσεις...*, ό.π., σ. 172-173, όπου και η σχετική βιβλιογραφία.

41. Οι εμπειρίες από τον Α' και Β' Παγκόσμιο Πόλεμο –και στο ζήτημα των αιχμαλώτων– οδήγησαν τη διεθνή κοινότητα στο να ψηφίσει και να υιοθετήσει νέες

Οι Συμβάσεις της Χάγης (1899, 1907), που ενέταξαν το διεθνές ανθρωπιστικό δίκαιο στον 20ό αιώνα, καθόρισαν, εκτός των άλλων, τα σχετικά με τους αιχμαλώτους από τη στιγμή της σύλληψής τους και έως τον επαναπατρισμό τους. Οι συμβάσεις αυτές –με τις ανθρωπιστικές τους ευαισθησίες⁴²– κατέστησαν τους αιχμαλώτους θύματα της κάθε πολεμικής αντιπαράθεσης και πρόσωπα που έχρηζαν άμεσης προστασίας. Για τον λόγο αυτό δεν δικαιολογούσαν κανενός είδους βία στους αιχμαλώτους πολέμου ύστερα από την αιχμαλωσία τους. Σε αυτό, άλλωστε, αποσκοπούσε η υποχρέωση «της κατέχουσας δύναμης» να μην ασκεί κανενός είδους φυσική ή ψυχολογική βία στους αιχμαλώτους, προκειμένου να συλλέξει από αυτούς πληροφορίες.⁴³ Επιπρόσθετα, τόσο η σύλληψη όσο και ο αφοπλισμός των αιχμαλώτων αποσκοπούσαν στη μείωση της μαχητικής τους ικανότητας και όχι στη φυσική τους εξόντωση. Η δε στέρηση της ελευθερίας τους σε καμία περίπτωση δεν όφειλε να λογίζεται ως έκφραση εκδίκησης και εμπάθειας εκ μέρους του δεσμώτη τους.⁴⁴

Σύμφωνα με τα σημαντικότερα άρθρα της Σύμβασης της Χάγης του 1899, καθώς την επόμενη σύμβαση (1907) δεν την επικύρωσαν, όπως προαναφέρθηκε, και συνεπώς δεν την αποδέχθηκαν ούτε η Οθωμανική Αυτοκρατορία ούτε και η Ελλάδα, οι ένοπλες δυνάμεις ενός εμπόλεμου κράτους μπορούσαν να αποτελούνται από μάχιμους και μη. Σε περίπτωση σύλληψης από τα εχθρικά στρατεύματα των προαναφερθέντων κρατών, και οι δύο αυτές κατηγορίες είχαν δικαίωμα να αντιμετωπίζονται ως αιχμάλωτοι πολέμου (3ο άρθρο). Οι συλληφθέντες τελούσαν υπό την εξουσία της εχθρικής κυβέρνησης και όχι υπό την εξουσία των ατόμων ή των στρατιωτικών σωμάτων που τους συνέλαβαν. Έπρεπε, συνεπώς, να τυγχάνουν ανθρώπινης μεταχείρισης, ενώ όλα τα προσωπικά τους αντικείμενα, εκτός από τον οπλισμό, τα άλογα και τα στρατιωτικά τους έγγραφα, όφειλαν να παραμένουν στην ιδιοκτησία τους (4ο άρθρο). Ο αιχμάλωτος στρατιώτης, λοιπόν, έπρεπε να απολαμβάνει και κατά την περίοδο της αιχμαλωσίας του τις ίδιες συνθήκες διαβίωσης με

συμβάσεις (π.χ. Σύμβαση της Γενεύης του 1929, Σύμβαση της Γενεύης του 1949), οι οποίες όμως δεν εμπίπτουν στην παρούσα μελέτη. Κ. Χατζηκωνσταντίνου, *Προσεγγίσεις...*, ό.π., σ. 33-37.

42. J. Horne, Al. Kramer, *German Atrocities, 1914. A history of denial*, Yale University Press, Νιου Χέιβεν - Λονδίνο 2001, σ. 145.

43. Κ. Χατζηκωνσταντίνου, *Προσεγγίσεις...*, ό.π., σ. 35.

44. Ουρ. Φωτοπούλου, *Έλληνες στρατιωτικοί αιχμάλωτοι...*, ό.π., σ. 5.

αυτές στη χώρα όπου υπηρετούσε. Στο πλαίσιο αυτό η κατακρατούσα δύναμη όφειλε μεν να θέτει τους αιχμαλώτους υπό περιορισμό σε φυλασσόμενα στρατόπεδα (5ο άρθρο), έπρεπε ωστόσο αυτά να πληρούν κάποιους βασικούς κανόνες υγιεινής. Όσο για τη στέγαση των αιχμαλώτων εντός των στρατοπέδων, αυτή θα έπρεπε να είναι παρόμοια με τις συνθήκες διαβίωσης των δεσμοτών τους.⁴⁵

Επιπρόσθετα, το κυρίαρχο κράτος μπορούσε να χρησιμοποιήσει τους αιχμαλώτους πολέμου –ανάλογα με τον βαθμό και τις ικανότητές τους– ως εργάτες, αρκεί οι εργασίες που τους ανέθετε να μην ήταν υπέρτερες των δυνάμεών τους και να μη σχετίζονταν με πολεμικές επιχειρήσεις. Συγκεκριμένα, οι αιχμάλωτοι μπορούσαν να εργάζονται για δημόσιες υπηρεσίες, ιδιώτες ή για λογαριασμό τους. Ωστόσο, οι αξιωματικοί δεν ήταν υποχρεωμένοι να εργαστούν παρά μόνο αν το ζητούσαν, ενώ οι υπαξιωματικοί μπορούσαν να αναλάβουν μόνο έργα επιτήρησης.⁴⁶ Οι αμοιβές που μπορούσαν να λάβουν όσοι αιχμάλωτοι εργάζονταν για το κράτος ήταν οι ίδιες με αυτές που λάμβαναν για αντίστοιχες εργασίες οι στρατιώτες του εθνικού στρατού. Όταν οι εργασίες αφορούσαν άλλους κλάδους του δημοσίου ή ιδιώτες, οι όροι και οι μισθοί καθορίζονταν από κοινού με τις στρατιωτικές αρχές. Οι αμοιβές των αιχμαλώτων αξιοποιούνταν ουσιαστικά για τη βελτίωση των συνθηκών διαβίωσής τους, ενώ το όποιο ποσό περίσσευε, θα καταβαλλόταν σε αυτούς κατά την απελευθέρωσή τους (6ο άρθρο).⁴⁷

Η κυβέρνηση που είχε στη δικαιοδοσία της αιχμαλώτους πολέμου υποχρεούνταν να τους συντηρεί.⁴⁸ Ελλείψει ειδικής συμφωνίας μεταξύ των εμπολέμων,

45. Κ. Χατζηκωνσταντίνου, *Προσεγγίσεις...*, ό.π., σ. 181-182. R. Jackson, *Behind the wire*, Osprey Publishing, Οξφόρδη 2013, σ. 7.

46. Κ. Χατζηκωνσταντίνου, *Προσεγγίσεις...*, ό.π., σ. 182.

47. ΑΙ. Rachamimov, *POWs and the Great War...*, ό.π., σ. 73. R. Jackson, *Behind the wire...*, ό.π., σ. 99. Μεταγενέστερος Κανονισμός Υπηρεσίας των Αιχμαλώτων του ελληνικού Υπουργείου Στρατιωτικών προνοούσε –το 1918– και για «μία ημέρα αναπαύσεως [...] καθ' εκάστην εβδομάδα εις τους εργάτας αιχμαλώτους», προκειμένου να εκπληρώσουν τα θρησκευτικά τους καθήκοντα, αν το επιθυμούσαν, ή για την ατομική τους καθαριότητα, την πλύση των ενδυμάτων τους ή «διά την αναγκαίαν αυτοίς ανάπαυσιν». *Κανονισμός Υπηρεσίας των Αιχμαλώτων*, Υπουργείον Στρατιωτικών/Επιτελική Υπηρεσία του Στρατού Γραφείον ΙΙ, Αθήνα 1918, σ. 50.

48. R. Jackson, *Behind the wire...*, ό.π., σ. 8. Σύμφωνα επίσης με εγκύκλιες διαταγές του ελληνικού Υπουργείου Στρατιωτικών (π.χ. 91881/15.11.1912, 1870/29.11.1912,

οι αιχμάλωτοι αντιμετωπίζονταν ως προς τη διατροφή, τη στέγαση και την ενδυμασία όπως και τα στρατεύματα του κράτους που τους είχε συλλάβει (7ο άρθρο).⁴⁹ Οι αιχμάλωτοι επίσης υπέκειντο στους ίδιους νόμους, κανονισμούς και εντολές με αυτούς που ίσχυαν στον εθνικό στρατό του αντιπάλου. Οποιαδήποτε, πάντως, πράξη ανυπακοής από τους αιχμαλώτους δικαιολογούσε τη λήψη αυστηρών μέτρων σε βάρος τους. Οι δε κρατούμενοι που δραπέτευαν και συλλαμβάνονταν πριν καταφέρουν να επανενταχθούν στον στρατό τους ή πριν εγκαταλείψουν την περιοχή όπου κατείχε ο στρατός που τους συνέλαβε υπέκειντο σε πειθαρχικές ποινές (8ο άρθρο). Όσο για τους αξιωματικούς που ήταν αιχμάλωτοι, λάμβαναν την ίδια αμοιβή με τους αξιωματικούς του αντίστοιχου βαθμού στη χώρα όπου κρατούνταν (17ο άρθρο). Επιπλέον οι αιχμάλωτοι πολέμου απολάμβαναν πλήρη ελευθερία στην άσκηση των θρησκευτικών τους καθηκόντων, υπό τον όρο να συμμορφώνονται στους κανονισμούς της τάξης και της αστυνόμευσης που εξέδιδαν οι στρατιωτικές αρχές των δεσμοτών τους (18ο άρθρο). Τέλος, ύστερα από τη σύναψη ειρήνης μεταξύ των εμπολέμων, έπρεπε να επιτυγχάνεται ο άμεσος επαναπατρισμός των αιχμαλώτων (20ό άρθρο).⁵⁰

Απότοκα του διεθνούς ανθρωπιστικού δικαίου και κυρίως της Σύμβασης της Χάγης του 1899 αποτελούν τα ακόλουθα κείμενα για τους αιχμαλώτους πολέμου, τα οποία χρησιμοποίησε ο ελληνικός στρατός κατά τη διάρκεια της εξεταζόμενης περιόδου (1919-1924). Το πρώτο από αυτά, που τιτλοφορείται

694/2.6.1918, 810/23.6.1918, 500/14.7.1920, 807/17.12.1920) σχετικές με την εκτέλεση των διατάξεων των Συμβάσεων της Χάγης, όταν συλλαμβάνονταν αιχμάλωτοι πολέμου, έπρεπε να διατρέφονται από το σώμα ή τη στρατιωτική αρχή που τους συνέλαβε, η οποία και όφειλε να τους εφοδιάζει με ικανή ποσότητα τροφής που θα διαρκούσε μέχρι την άφιξή τους στο πλησιέστερο φρουραρχείο. Στη συνέχεια, το φρουραρχείο αναλάμβανε να τους αποστείλει στους τόπους εγκλεισμού τους. Γ. Καραβίτης, «Στρατιωτική ποινική νομοθεσία»..., ό.π., σ. 464.

49. Κατά τη διάρκεια της χρονικής περιόδου 1912-1922 στις αποδοχές και στην εν γένει συντήρηση των συλληφθέντων από τους Έλληνες Οθωμανών και Βουλγάρων στρατιωτών φαίνεται ότι εφαρμόστηκαν πιστά οι σχετικές διατάξεις της Σύμβασης «περί των Νόμων και Εθίμων εν τω κατά ξηράν πολέμω, της καταρτισθείσης μεταξύ των περισσότερων Κρατών, εν τω Συνεδρίω της Χάγης την 29 Ιουλίου 1899, ης αι διατάξεις ήσαν υποχρεωτικά και διά το ημέτερον Κράτος...» Γ. Καραβίτης, «Στρατιωτική ποινική νομοθεσία»..., ό.π., σ. 464.

50. Br. K. Feltman, *The stigma of surrender. German prisoners, British captors, and Manhood in the Great War and beyond*, The University of North Carolina Press, Βόρεια Καρολίνα 2015, σ. 183.

Εγκόλπιον Διμοιρίτου του Πεζικού, εκδόθηκε στη Θεσσαλονίκη το 1917. Το συγκεκριμένο προέβλεπε για τους τραυματίες και τους αιχμαλώτους πολέμου ότι:

Υποχρέωσις προστασίας των τραυματιών του πεδίου της μάχης κατά πάσης συλήσεως και κακοποιήσεως [...] μη χαρακτηρισμός του προσωπικού τούτου [υγειονομικού] ως αιχμαλώτων πολέμου [...] απόδοσις ούτω τούτε προσωπικού και του υλικού ευθύς ως δεν θα είναι απαραίτητος η συνδρομή του διά την περίθαλψιν των αιχμαλώτων τραυματιών [...] Οι αιχμάλωτοι δέον να απολαμβάνωσι των αυτών δικαιωμάτων όσον αφορά την τροφήν, την στρώμην και τον ιματισμόν με τα στρατεύματα της Κυβερνήσεως, η οποία τους ηχημαλώτισεν. Παν ό,τι ανήκει αυτοίς, εκτός των όπλων και των στρατιωτικών εγγράφων, δέον να αφίνεται εις την διάθεσίν των.⁵¹

Στο *Εγκόλπιον* σημειωνόταν ότι η Σύμβαση της Χάγης (1899) είχε υπογραφεί –και συνεπώς είχε γίνει αποδεκτή– από τις Κεντρικές Δυνάμεις και την Οθωμανική Αυτοκρατορία. Με δεδομένο, λοιπόν, ότι η Σύμβαση του 1907 δεν είχε επικυρωθεί από την Ελλάδα ή την αυτοκρατορία του Σουλτάνου,⁵² η τελευταία όφειλε να εφαρμόζει στους Έλληνες στρατιώτες που συμμετείχαν στη Μικρασιατική Εκστρατεία τη Σύμβαση του 1899.⁵³ Στην περίπτωση της Ελλάδας η προαναφερθείσα σύμβαση εφαρμόστηκε μέσω μιας σειράς εφαρμοστικών εγκύκλιων διαταγών του Υπουργείου Στρατιωτικών, οι οποίες εκδόθηκαν τις δύο πρώτες δεκαετίες του 20ού αιώνα.⁵⁴

Το δεύτερο κείμενο αφορά έναν μεταγενέστερο κανονισμό (*Κανονισμός Υψηρεσίας των Αιχμαλώτων* του 1918), ο οποίος προνοούσε για τους αιχμαλώτους πολέμου ότι μετά τη σύλληψή τους έπρεπε να οδηγηθούν σε συγκε-

51. Υπουργείον Στρατιωτικών, *Εγκόλπιον Διμοιρίτου του Πεζικού*, τεύχος Β', Θεσσαλονίκη 1917, σ. 86-87.

52. <https://ihl-databases.icrc.org/en/ihl-treaties/hague-conv-iv-1907> (11.5.2024).

53. Ωστόσο, οι δύο συμβάσεις (1899, 1907) δεν παρουσίαζαν μεταξύ τους –στο ζήτημα των αιχμαλώτων– μεγάλες αποκλίσεις. <https://ihl-databases.icrc.org/en/ihl-treaties/hague-conv-iv-1907> (16.12.2023). Σχετικά με την Οθωμανική Αυτοκρατορία βλ. Ε. Öktem, ΑΙ. Toumarkine, “Will the Trojan War take place? Violations of the rules of war and the Battle of the Dardanelles (1915)”, *International Review of the Red Cross* (2015), 97 (900), σ. 1057, όπου και η σχετική βιβλιογραφία.

54. Γ. Καραβίτης, «Στρατιωτική ποινική νομοθεσία»..., ό.π., σ. 464.

κριμένο σημείο, το οποίο όριζε η κάθε μεραρχία. Στη συνέχεια, οι αιχμάλωτοι, αφού αριθμούνταν, υποβάλλονταν σε σύντομη ανάκριση και μεταφέρονταν σε όρχο αιχμαλώτων, ο οποίος ήταν εγκατεστημένος –συνήθως– πλησίον του σταθμού διοικήσεως της Στρατιάς. Εκεί πραγματοποιούνταν σωματική έρευνα στους αιχμαλώτους, κατά τη διάρκεια της οποίας κατάσχονταν όλα τα στρατιωτικά αντικείμενα και τα έγγραφά τους. Από τον όρχο, και μετά από επισταμένη πλέον ανάκριση, οδηγούνταν «κατ' ευθείαν εις λοιμοκαθαρτήριον διά την προβλεπομένην ιατρικήν κάθαρσιν» ή «εις προσωρινόν τι έμπεδον, ίνα εξετασθώσι λεπτομερέστερα και επισταμένως...».⁵⁵

Τα έμπεδα (στρατόπεδα) διαχωρίζονταν σε αξιωματικών και οπλιτών. Στα τελευταία συμπεριλαμβανόταν και ένα ή περισσότερα για τους ανίκανους και ανήμπορους προς εργασία αιχμάλωτους στρατιώτες. Τα δε έμπεδα των αξιωματικών όφειλαν να διαθέτουν κελιά με κλίνες, στρώματα, προσκέφαλα, κλινოსκεπάσματα και καθίσματα. Επιπρόσθετα, σε αυτά τα στρατόπεδα υπήρχαν πρατήρια όπου οι αξιωματικοί μπορούσαν να αγοράσουν πρόσθετη ποσότητα άρτου ή κρέατος, καπνό, τσιγάρα, εσώρουχα και γενικά ό,τι είχαν ανάγκη, εκτός από αλκοόλ.⁵⁶ Όσον αφορά τον ιματισμό των αιχμαλώτων, η κατακρατούσα δύναμη έπρεπε να τους εφοδιάζει με κάλυμμα κεφαλής, περικελίδα, αμπέχονο, δύο χιτώνια λινά ή βαμβακερά και δύο ζευγάρια παπούτσια.⁵⁷ Τέλος ο *Κανονισμός* προνοούσε για τη δίαιτα και τις ανάγκες των αιχμαλώτων που ανήκαν σε διαφορετική εθνότητα (π.χ. Τούρκοι, Βούλγαροι) και θρησκεία (π.χ. μουσουλμάνοι, χριστιανοί).⁵⁸

Εγχειρίδιο για την αντιμετώπιση των αιχμαλώτων πολέμου είχε εκδώσει –τουλάχιστον από το 1914– και η Οθωμανική Αυτοκρατορία, το οποίο εμπεριείχε «διατάξεις για τη διοίκηση των στρατοπέδων αιχμαλώτων, τη στέγαση και την εποπτεία των αιχμαλώτων, την οικονομική υποστήριξη και την εργασία, και διευκρίνιζε ότι οι αιχμάλωτοι πολέμου του οθωμανικού στρατού θα τύγχαναν της ίδιας μεταχείρισης με τους Οθωμανούς στρατιώτες αντίστοιχου βαθμού».⁵⁹

55. *Κανονισμός Υπηρεσίας των Αιχμαλώτων...*, ό.π., σ. 1-2.

56. *Κανονισμός Υπηρεσίας των Αιχμαλώτων...*, ό.π., σ. 5, 8, 10, 28.

57. *Κανονισμός Υπηρεσίας των Αιχμαλώτων...*, ό.π., σ. 29.

58. *Κανονισμός Υπηρεσίας των Αιχμαλώτων...*, ό.π., σ. 66.

59. K. Ariotti, *Captive Anzacs: Australian POWs of the Ottomans during the First World War*, Cambridge University Press, Κέιμπριτζ 2018, σ. 72.

Σύμφωνα με τα ανωτέρω αλλά και όσα προέκυψαν από τη μελέτη των βιω-
ματικών πηγών που παρουσιάζονται στα επόμενα κεφάλαια, καθίσταται ηλίου
φαινότοτερον ότι οι γενικοί κανόνες του διεθνούς ανθρωπιστικού δικαίου, οι
οποίοι απαγόρευαν τη χρήση βίας σε βάρος των Ελλήνων αιχμαλώτων πολέμου
από τους Τούρκους δεσμώτες τους, κατά κανόνα παραβιάστηκαν στα τουρκικά
στρατόπεδα της Μ. Ασίας. Μπορεί, μάλιστα, τα άρθρα της Σύμβασης της Χάγης
(1899) για τους αιχμαλώτους πολέμου να έγιναν αποδεκτά αρχικά από την κυ-
βέρνηση του Σουλτάνου και στη συνέχεια από το κεμαλικό καθεστώς, ωστόσο
η περιοριστική τους επίδραση ως προς τη συμπεριφορά έναντι των αιχμαλώτων
υπήρξε, όπως θα φανεί στη συνέχεια, απειροελάχιστη.

Η ΤΡΑΓΙΚΗ ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΩΝ ΕΛΛΗΝΩΝ ΑΙΧΜΑΛΩΤΩΝ ΣΤΗ ΜΙΚΡΑ ΑΣΙΑ, 1919-1924

Η κατάρρευση του μικρασιατικού μετώπου (Αύγουστος 1922) και η συνακόλουθη Μικρασιατική Καταστροφή έχουν αποτελέσει μέχρι σήμερα αντικείμενο έρευνας σε πληθώρα μελετών. Ωστόσο, σε αυτές τις μελέτες ελάχιστες είναι οι αναφορές για τους δεκάδες χιλιάδες Έλληνες αξιωματικούς και οπλίτες που κατέληξαν αιχμάλωτοι πολέμου σε τουρκικά στρατόπεδα συγκέντρωσης στη Μ. Ασία.

- Ποια υπήρξε η τύχη αυτών των ανθρώπων το χρονικό διάστημα 1919-1924;
- Ποιες ήταν οι συνθήκες διαβίωσής τους κατά την πολύμηνη αιχμαλωσία τους;
- Πόσοι, τελικά, από αυτούς επέστρεψαν στην πατρίδα;
- Πότε και με ποιον τρόπο πραγματοποιήθηκε ο επαναπατρισμός τους;

Σε αυτά και πολλά άλλα ερωτήματα έρχεται να απαντήσει η ανά χείρας μελέτη, η οποία βασίστηκε σε πλήθος βιοματικών κειμένων που γράφτηκαν από αξιωματικούς και στρατιώτες, οι οποίοι υπήρξαν αιχμάλωτοι, καθώς και σε πλούσιο αρχειακό υλικό. Επιπρόσθετα, το βιβλίο διερευνά για πρώτη φορά τον ρόλο της Διεθνούς Επιτροπής του Ερυθρού Σταυρού, που ανέλαβε να επιθεωρήσει τα τουρκικά στρατόπεδα συγκέντρωσης των Ελλήνων αιχμαλώτων, αλλά και τις διαπροσωπικές σχέσεις που ανέπτυξαν μεταξύ τους οι αιχμάλωτοι κατά τη διάρκεια του εγκλεισμού τους στα τουρκικά στρατόπεδα, καθώς και με τους δεσμώτες τους.

Συνάμα, στη μελέτη εξετάζεται η εργαλειοποίηση –για προπαγανδιστικούς σκοπούς– των αιχμαλώτων πολέμου τόσο από την ελληνική όσο και από την τουρκική πλευρά, ενώ η ενδελεχής προσέγγιση του ζητήματος των Ελλήνων αιχμαλώτων πολέμου στη Μ. Ασία οδηγεί αβίαστα στην τραγική διαπίστωση ότι οι Έλληνες αιχμάλωτοι υπέστησαν τη βιαιότερη μεταχείριση και κατέγραψαν το μεγαλύτερο ποσοστό θνησιμότητας συγκριτικά με τις υπόλοιπες εθνικότητες αιχμαλώτων στον Μεγάλο Πόλεμο.